

dende danske som tyske litteratur. Af den danske kommer selv-sagt »Sønderjyllands Historie« og »Flensborg Bys Historie« (I-II. 1953-1955) navnlig i betragtning.

Da en anmelder formentlig bør fremsætte et par kritiske bemærkninger, følger her to-tre små. At fattigforordningen af 7. sept. 1736 anføres som værende af 7. sept. 1737 (s. 151), er vel en trykfejl. S. 108 nævnes, at der var mange ansøgere til borgmesterstillingen i 1845, som kongen besatte med justitsråd C. F. Callisen. Havde det ikke været rimeligt blandt ansøgerne at have nævnt flensborgeren, professor i Kiel, Christian Paulsen? (se Flensborgeren, professor Christian Paulsens Dagbøger. Ved Knud Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen. 1946, s. 341 f.). – S. 80 omtales, at et reskript fra statholderen fra 1759 til Flensborg by – samt indfødsretsloven 1776 – lagde hindringer i vejen for indvandring fra syd, »während den Einwanderer aus dem Norden [udh. af mig] keine Hindernisse in den Weg gelegt wurden«. Udtalelsen er urigtig, da de pågældende bestemmelser i hvert fald ikke hindrede »indvandring« fra Sydslesvig eller Holsten, der geografisk ikke kan omfattes af udtrykket »Norden«. Forf. kan her næppe have haft den grundige undersøgelse præsent, som Åge Bonde og Johan Hvidtfeldt har givet i »Flensborg Bys Historie«. II, s. 149 ff.: »Befolkningen 1720-1848«. Blandt de adskillige interessante bilag, der findes i Sandhofers bog, er for resten en opgørelse fra 1778 – i anledning af indfødsretsloven – over antallet af deputerede i hertugdømmernes byer, der var fødte udenlands (s. 178 f.). Men – som sagt – mine indvendinger er uden større betydning over for dette dygtige bidrag til monarkiets næststørste bys historie, »die Königlich Dänemarkische Stadt Flensburg«. *Holger Hjelholt*

I en vis tilknytning til professor Oswald Hausers »Preussische Staatsräson und nationaler Gedanke« fra 1960 står hans elev dr. Kai Dellew Sievers' undersøgelse »Die Köllerpolitik und ihr Echo in der deutschen Presse 1897-1901« (1964, 181 s. Samme forlag og bd. 47 i samme skriftrække som Sandhofers). Det er et udmærket supplement til tidligere danske skildringer – Mackeprangs, H. P. Hanssens, Hans Lunds – af denne berygtede periode i preussisk Nordslesvig-politik, idet Sievers har kunnet benytte de pågældende preussiske embedsarkivalier og således skildret politikken set indefra. Han har desuden givet et godt bidrag til Ernst Mathias v. Köllers karakteristik ved at følge hans løbebane før og efter hans virksomhed de fire år som overpræsident i provinsen

Slesvig-Holsten. Beklageligvis har han ikke kendskab til Troels Finks bog »Ustabil Balance. Dansk Udenrigs- og Forsvarspolitik 1894–1905« (1961).

Sievers' bog er forsynet med flere illustrationer, således tre herlige billeder af Köller fra hans senere år. På det sidste, taget på hans 80-årsdag (8. juli 1921), ses han sammen med den lykønskende præsident Hindenburg. Også den socialdemokratiske overpræsident i Slesvig-Holsten sendte da sin lykønskning og konstaterede, at Köller i sin overpræsident-tid havde erhvervet sig »in allen Kreisen der Bevölkerung persönliche Zuneigung und Verehrung«.

Det er ikke ganske det skudsmål, der er blevet ham til del i danske kredse, og Sievers blotlægger i enkeltheder de vilkårlige og umoralske tvangsmidler, som Köller-politikken brugte for at knuse danskheden. Men var Köller selv ophavsmand til denne, spørger Sievers. Det synes, som Sievers vil tillægge kejser Wilhelm II og hans augustenburgske gemalinde et hovedansvar her (se s. 62 ff., 105 og 117). Et væsentligt ansvar tildeler han desuden landråden i Haderslev, dr. Mauve, der ret kort efter Köllers tiltrædelse forelagde denne en hemmelig betænkning med detaljerede forslag til bekæmpelse af »den danske agitation« (s. 49 ff.). Summarisk tør man vist sige, at de alle – kejser, embedsmænd og den tysksindede del af befolkningen i hertugdømmet – var »lige gode« om politikken. Overpræsidentens »stærke og ægte tyske politik« (s. 101) hilstes med jubel og bifald af næsten alle tysksindede, og Köller blev genstand for store ovationer.

Sievers tager nok bestemt afstand fra den »nationalistiske« politiks metoder. Hans fremstilling vil dog næppe tilfredsstille en dansk læser. Ved hans omtale af bladet »Itzehoer Nachrichten« (s. 117) støder vi på de gamle slesvig-holstenske klicheer om »statsretlige overgreb« og »befrielse fra det danske herredømme«. At 1864 og 1866 for den langt overvejende del af Nordslesvigs befolkning betød en tvangsindlemmelse i en fremmed stat, ses ikke klart. De danske aviser i Nordslesvig og Flensborg omtales til stadighed som »agitationspressen«, oppositions- eller protestpressen. Ved skildringen af festlighederne for Köller i Haderslev januar 899 (s. 103) siges, at »Haderslevs beboere« modtog ham med største glæde. Det kan dog kun gælde de tysksindede! S. 156 nævnes, at flertallet af beboerne i Rødding var dansksindede, men var de da ikke det i næsten alle nordslesvigske sogne – endda et større flertal end i Rødding.

Når det s. 11 hedder, at Preussen ophævede § 5 i 1879 – i stedet for 1878 – må det være en lapsus. Peter Skau fra Bukshave kaldes s. 102 for H. Skau. Den af Gustav Johannsen anførte ud-

talelse (s. 126) under debatten i den tyske rigsdag 1899 om udvisningerne, at han intet havde imod »private »Germanisering« auf anständige Weise«, må i hvert fald ikke forstås, som hyldede han en sådan.

Som allerede nævnt, må Sievers' afhandling vurderes som et fortjenstfuldt bidrag til belysning af Köllerpolitikken. Den har endvidere det fortrin at være velkrevet, og den læses med den levende interesse, hvormed man som regel altid følger tider, fyldte med kamp og spænding.

Holger Hjelholt

Arthur Thomsons afhandling *Stöld av annans hustru. Kristoffers landslag, tjuvabalken kapitel I. Scripta Minora (Lund 1963)*, er inspireret af en diskussion mellem fil. mag. Lizzie Carlsson og professor Ragnar Hemmer. I kap. I gengives og kommenteres denne diskussion, mens kap. II væsentlig er helliget en fremstilling af den oprindelige tolkning af tjuvabalken. Sidste kapitel: Tillemplingen af tjuvabalken kap. I efter 1608 er det bærende afsnit. På grundlag af ca. 40 retstilfælde, der kaster nyt lys over problemstillingen, søger Thomson her at klarlægge det 17. årh.s retspraksis, den eneste periode fra hvilken der eksisterer et større antal retsager. Inden sammenfatningen, som er oversat til tysk, har forf. placeret 7 ekskurer.

»Den bedste ting som bonde har i sit bo er hans ægteviede hustru. Den som stjæler hende fra bonden, han er værste og største tyv. Og derfor den som lokker bondens hustru fra ham og løber bort med hende, bliver han grebet på fersk gerning, da skal han føres til tinge og dømmes og ophænges over andre tyve.« Således indledtes tjuvabalken kap. I, der på dette punkt betragtes som enestående ikke bare i nordisk, men også i germansk middelalderret i det hele taget. Lizzie Carlsson har fundet en genklang af den gammeltestamentlige opfattelse om hustruen som mandens ejendom, som den kom til udtryk i anden mosebog. Hun har tillige hævdet den opfattelse, at bestemmelsen oprindeligt skulle omfatte to forseelser, nemlig bortløben eller rømning og ægteskabsbrud eller hor, mens Hemmer på linie med den lidt ældre retshistoriske doktrin har forfægtet det synspunkt, at man kun havde tænkt sig at straffe for rømningen. Forf. slutter sig til Lizzie Carlsson bl. a. under henvisning til, at bestemmelsen også hjemler straf for hustruens forseelse. Såvel dobbelt som enkelt hor var hjemfalden til dødsstraf, men en omfattende benådningspraksis fra kongens side formildede dog virkningerne af den inhumane lov.